

*Urszula Gruca-Miąsik*¹ <https://orcid.org/0000-0002-3797-8489>

Uniwersytet Rzeszowski

*Magdalena Parzyszek*² <https://orcid.org/0000-0002-8270-3388>

Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II

JADWIGA ZAMOYSKA (1831–1923) – ZAŁOŻYCIELKA SZKOŁY DOMOWEJ DLA KOBIET I PROPAGATORKA WYCHOWANIA CHRZEŚCIJAŃSKIEGO

Jadwiga Zamoyska (1831–1923) – Founder of the Home School for
Women and Promoter of Christian Education

S u m m a r y: The presented article attempts to familiarize the reader with Jadwiga Zamoyska (1831–1923), the founder of the Domestic Work School for Women, the author of the pedagogical system, a polyglot and a patriot concerned about the fate of the homeland. The author undertook a hermeneutic interpretation of the achievements of Jadwiga Zamoyska, convinced that the content referred to, set in a specific historical era, can still be a signpost and a lesson for future generations, and can still offer a lot to the recipient.

K e y w o r d s: Christian upbringing, school for girls, purpose and principles of upbringing, laws of upbringing, obstacles in upbringing

---

¹ Urszula Gruca-Miąsik – dr hab. prof. Uniwersytetu Rzeszowskiego, Instytut Pedagogiki UR. Adres do korespondencji: ul. ks. Jałowego 24, 35-010 Rzeszów, e-mail: grucamiasik@ur.edu.pl.

² Magdalena Parzyszek – adiunkt w Katedrze Pedagogiki Rodziny Instytutu Pedagogiki Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego Jana Pawła II. Adres do korespondencji: Al. Raclawickie 14, 20-950 Lublin, e-mail: magdalena.parzyszek@kul.pl.

Wstęp

W listopadzie 2023 roku upłynie sto lat od śmierci Jadwigi z Działyńskich Zamojskiej – współtwórczyni fundacji Zakłady Kórnickie, zaangażowanej patriotki, służebnicy Bożej, poliglotki, autorki systemu pedagogicznego, założycielki pierwszej w Polsce zawodowej szkoły gospodarstwa domowego i prekursorki myślenia o oświacie w kategoriach zarządzania projektem³. W związku z tym zasadne jest zapoznanie szerszego grona czytelników z tak znamienitą osobą i dziełem, które po sobie zostawiła. Celem artykułu jest przybliżenie osoby Jadwigi Zamojskiej oraz przywołanie treści dotyczących jej działalności i zasług na niwie oświatowej oraz treści dotyczących wychowania chrześcijańskiego.

Jadwiga Zamojska – wybrane fakty biograficzne

Jadwiga Zamojska urodziła się 4 lipca 1831 roku w Warszawie w rodzinie Adama Tytusa Działyńskiego i Gryzeldy Celestyny z Zamojskich Działyńskiej jako trzecie z sześciorga dzieci. Inteligentna, uzdolniona, z pedagogicznym usposobieniem, kochająca naukę, literaturę, czytanie Pisma Świętego, przepojona tradycjami patriotycznymi, tak pokrótce można by opisać Jadwigę Zamoyską.

W domu rodzinnym dzieci uczono systematyczności i pracowitości, służby ojczyźnie poprzez wypełnianie codziennych obowiązków, gospodarności, pracy, nauki, oszczędzania oraz rozwijania cnót, wyrzeczeń i ascezy⁴. Pierwszym nauczycielem geografii i historii był ojciec, a przewodniczką duchową w sprawach wiary – matka. Szczególna rola w wychowaniu Jadwigi przypadła Annie Birt, która starała się, aby ta wykazywała się mądrością, spostrzegawczością i rozumieniem okoliczności, a jakich się znajdowała. Wymagała, by wszystko, co dzieci twierdzą, było poparte dowodami. Uczyla życia bez kłamstwa, a rozmowy, jakie z nimi prowadziła przebiegały w ten sposób, by zrozumieć, co one myślą, a ocenę i tłumaczenie zostawiała na koniec⁵.

Jadwiga, mając 21 lat, po uzyskaniu dyspensy od papieża Leona XII, została wydana za mąż za brata matki Władysława Zamojskiego – emigranta, obywatela Francji, bohatera powstania listopadowego, uczestnika rewolucji węgierskiej. Ślub odbył się 14 października 1852 roku w Halle. W dniu zawarcia małżeństwa złożyła ślub, że nigdy w życiu nie będzie szukać swojego zadowolenia. Odtąd zawieranie znajomości, składanie wizyt, nawiązywanie kontaktów z dyplomatami były wpisane

³ Uchwała Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 22 lipca 2022 r. w sprawie ustanowienia roku 2023 Rokiem Jadwigi z Działyńskich Zamojskiej, Dz. Ust. Poz. 737 z dn. 2 sierpnia 2022; <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WMP20220000737/O/M20220737.pdf> [dostęp: 30.01.2023].

⁴ Jadwiga Zamojska, *O miłości Ojczyzny* (Kraków: Wydawnictwo W.L. Anczyc 1901), 94.

⁵ Edyta Bątkiewicz, Magdalena Biniś-Szkopek, *Jadwiga Zamojska z domu rodzinnym i na emigracji*, cz. 1 (Kórnik: Wydawnictwo Fundacja Zakłady Kórnickie 2013), 74-78.

w działanie męża na rzecz odzyskania przez Polskę niepodległości. W ten sposób pomagała mężowi w działalności politycznej, towarzysząc jednocześnie w podróżach dyplomatycznych. Jak sama zapisała „każda nowa znajomość, każda wizyta, były dla mnie próbą wszystkich sił naraz: posłuszeństwa, obowiązkowości, poświęcenia, męstwa, pokory przede wszystkim”⁶.

Życie u boku męża nacechowane było trudami związanymi z działalnością na rzecz narodu polskiego, a życie domowe koncentrowało się wokół dzieci i troski o nie. W 1853 roku urodził się syn Władysław, 6 października 1855 roku przyszedł na świat drugi syn państwa Zamoyskich Witold⁷, a 22 października 1857 roku Jadwiga urodziła córkę Marysię⁸. W czasie podróży do Poznania i Anglii córka zmarła, a rodzina osiadła w Londynie. 14 maja 1860 roku Jadwiga urodziła córkę Marię.

Wchodząc w relacje z nowymi osobami, działając na wielu polach, poznawała sposób urządzania domu, pracę służby, działanie szpitala dziecięcego, kształcenie pielęgniarek, funkcjonowanie szkoły dla młodzieży opuszczonej i pochodzącej z najbiedniejszych rodzin, zakłady pracy dla samotnych niepracujących kobiet, które prowadziły siostry zakonne⁹. Z Londynu często jeździła do Paryża i Poznania, przewożąc listy i materiały do wystąpień. Ten etap życia zakończyła śmierć męża w styczniu 1868 roku.

Jadwiga została z trójką dzieci sama, mając 36 lat. Troszczyła się o ich rozwój oraz wychowanie. Starła się uzupełnić ich wiedzę w języku polskim poprzez czytanie i interpretowanie historii i literatury ojczystej. W 1874 roku zmarł na tyfus syn Witold mający zaledwie 18 lat.

W trudnych dla siebie chwilach Jadwiga szukała oparcia w wierze. Z pomocą przyszli jej Księża Zmartwychwstańcy i Orioniści. Ci ostatni, szczególnie ks. Adolf Ludwik Albert Perreud, udzielili jej wiele rad i wskazówek, ukazując kierunek działalności.

W wieku 50 lat Jadwiga postanowiła wrócić do Polski i założyć szkołę, która będzie „formować pełnego człowieka, urabiać zarówno duszę, jak i ciało, dawać młodym dziewczętom wszystko, począwszy od urabiania religijnego, a kończąc na najdrobniejszych szczegółach gospodarstwa domowego”¹⁰. Swoje dzieło opierała na zasadach wiary katolickiej uważając, że odrodzenie Polski będzie możliwe za sprawą odrodzenia ducha chrześcijańskiego w narodzie¹¹, a także dzięki szkole kształcącej młode pokolenie Polek, które przygotowane do objęcia obowiązków w rodzinie, będą się przyczyniać do odrodzenia ojczyzny.

⁶ Jadwiga Zamoyska, *Wspomnienia* (Londyn: Wydawnictwo R. Świderski 1961), 21.

⁷ Bątkiewicz, Biniś-Szkopek, *Jadwiga*, 52.

⁸ Tamże, 52-53.

⁹ Tamże, 54.

¹⁰ Tamże, 59.

¹¹ Tamże, 59-60.

Szkoła nie była jedyną inicjatywą Jadwigi Zamoyskiej. W 1890 roku wybudowała w Poznaniu Dom Przemysłowców, w którym znajdowała się kawiarnia, czytelnia, sala gimnastyczna, sala bilardowa¹². Dla sióstr zakonnych wybudowała dom i szpital, aby te mogły się zajmować chorymi¹³. Wielkim pragnieniem Jadwigi było powstanie Związku Zamoyskich, który miałby na celu „łączenie pokoleń oparte na obowiązku służenia Bogu i ojczyźnie, rozwijanie potrzeby nauki, pracy, zbieranie materiałów historycznych, czuwanie nad fundacjami, popieranie prac społecznych”¹⁴.

Wybuch I wojny światowej zastał Jadwigę we Francji. W 1920 roku, jako 90-latka powróciła do Kórnik, odbyła podróż do Zakopanego w celu spotkania się z uczennicami. Zmarła 4 listopada 1923 roku i została pochowana w Kórniku¹⁵.

Szkoła Domowej Pracy dla Kobiet

W 1882 roku Jadwiga Zamoyska wróciła do Polski, do rodzinnego majątku w Kórniku pod Poznaniem. Tam otworzyła pierwszą polską szkołę zawodową dla dziewcząt – Szkołę Domowej Pracy Kobiet. Celem pracy szkoły była wytężona modlitwa, nauka i praca, a symbolizowały je krzyż, księga i kądziel. W zamyśle założycielki miała być „miniaturą Kościoła, w którym jest miejsce na wszelkiego rodzaju powołania”¹⁶.

Szkoła założona przez Jadwigę Zamoyską była pierwszą szkołą gospodarczą na ziemiach polskich. W niej obok głębokiego życia duchowością katolicką¹⁷ uczono spraw życiowych i praktycznych: prowadzenia domu, oszczędności, pracowitości, dążenia do doskonałości, służąc przy tym Kościołowi, pełniąc z oddaniem obowiązki żon, matek, sióstr, nauczycielek, organizatorek przeróżnych przedsięwzięć. Podejmowane prace miały charakter fizyczny i intelektualny. Tłumaczono teksty i komentarze Pisma Świętego, przygotowywano podręcznik, wykłady w zakresie różnych dziedzin wiedzy, tłumaczono teksty z języka łacińskiego, greckiego i języków nowożytnych, przepisywano ćwiczenia muzyczne, rysowano. Nie zapominano także o pracy duchowej. Dbano o rozwój życia kontemplacyjnego, rekolekcje, rozmyślanie, naukę katechizmu, lekturę Pisma Świętego, uczestnictwo

---

¹² Tamże, 66–67.

¹³ Tamże, 67.

¹⁴ Tamże, 71–72.

¹⁵ Tamże, 72.

¹⁶ Maria Zamoyska, *Jak powstało dzieło sp. Jenerałowej Zamoyskiej* (Kórnik: Zakłady Kórnickie, 1927), 31.

¹⁷ Janina Kostkiewicz, “Philosophy of values as the basis of the directions in the development of educational science in Poland (1918–1939)”. *Studium Educationis* 2 (2020), 13.

w sakramentach¹⁸. Aprobatę powstałego dzieła wyraził papież Pius X. W liście do Zamoyskiej napisał:

Wasza Instytucja jest zarówno praktyczną szkołą życia chrześcijańskiego, jak i szkołą gospodarstwa domowego, co jeszcze miłsze czyni na nas wrażenie i bez wątpienia rozszerza zakres waszej działalności, to dążenie wasze, aby przyjść z pomocą całemu społeczeństwu, a to za pośrednictwem uczennic przez was wychowanych. Przez nie to, gdy wracają do rodzin swoich, przeniknięte głęboką czcią dla łaski chrztu świętego i wynikających stąd obowiązków, wszczepiacie ducha chrześcijańskiego w serca ludzkie¹⁹.

Przyglądając się zakresowi prac, stawianym wymaganiom intelektualnym, fizycznym i duchowym, można by zadać pytanie: dla kogo przeznaczona była szkoła? Odpowiadając na to, warto sięgnąć do zapisków Marii Zamoyskiej. Tam autorka wskazuje, że do szkoły przyjmowano osoby dążące do doskonałości poprzez służbę Bogu i Ojczyźnie. Osoby te nie składały ślubów zakonnych, ale w swym życiu zamierzały naśladować Chrystusa. Powstałe dzieło

jest Stowarzyszeniem świeckim osób, które nie będąc związane ślubami zakonnymi, dążą do doskonałości życia chrześcijańskiego za pomocą środków jakie przedstawia życie wspólne i potrójna praca: ręczna, umysłowa i duchowa – a pragną oddać się Bogu w celu wdrożenia do tegoż życia chrześcijańskiego dusze, które Bóg zechce im powierzyć²⁰.

W 1885 roku na mocy rozporządzenia kanclerza Bismarcka ci, którzy nie byli poddanymi niemieckimi, zostali wydalenii, szkołę zamknięto, a Jadwiga trafiła do więzienia w Śremie. Syn Władysław i córka Maria starali się o uwolnienie matki. Gdy wypuszczono Jadwigę, ta przeniosła szkołę do Lubowli na Spiszu, następnie ze względu na trudne warunki w 1887 roku do Brodów, a później do Zakopanego²¹.

Szkoła przetrwała do 1947 roku. Główne zasady jej funkcjonowania Jadwiga Zamoyska opisała głównie w podręczniku zatytułowanym *O wychowaniu*.

Propagatorka wychowania chrześcijańskiego

Wychowanie jest procesem. Nie polega na przekazie wiedzy i informacji, ich sprawdzeniu czy ocenianiu, ale na pomaganiu z miłości, wspieraniu w rozwoju myśli i ciała, towarzyszeniu w czasie wzrostu i dojrzewania²².

¹⁸ Zamoyska, *Jak powstało*, 30.

¹⁹ Tamże, 23.

²⁰ Tamże, 22.

²¹ Bątkiewicz, Biniś-Szkopek, *Jadwiga*, 65-66.

²² Por. Jacek Woroniecki, *Katolicka etyka wychowawcza* (Lublin: Wydawnictwo KUL 1986), t. 1, 328.

Cel wychowania²³

Mówiąc o celu, należy zwrócić uwagę na jego znaczenie przedmiotowe i podmiotowe. Od strony przedmiotowej, przez cel rozumie się „to, do czego się dąży, co się chce osiągnąć; punkt, miejsce, do którego się zmierza”²⁴. Od strony podmiotowej „funkcja celu sprowadza się do tego, że jest on racją dążenia wszystkich bytów do dobra”²⁵.

Istotnym elementem systemu wychowawczego Jadwigi Zamojskiej było nakreślenie odpowiedniego celu – a jest nim poznanie Boga, miłowanie Go i służenie Mu²⁶.

Poznanie Boga realizuje się na dwóch drogach. Pierwsza z nich odnosi się do poznania doskonałości Boga, a to można uzyskać poprzez praktykowanie cnót. W związku z tym Jadwiga proponowała trzy zasady postępowania:

1. Podejmowanie czynów z myślą o ich wieczności zgodnie z wiecznością Boga, unikając rzeczy przemijających, przyziemnych.
2. Bycie niezmiennym jak Bóg. Pomimo człowieczej chwiejności i zmienności starać się brać za podstawę zasady odwieczne i niezmienne.
3. Życie w miłosierdziu bliźniego²⁷.

Aby poznawać Boga, należy obserwować i analizować świat przez niego stworzony i odkrywać w nim każdy jak najmniejszy szczegół. Troszcząc się o nauczanie młodego pokolenia, należy powoływać się na świat przyrody, dostrzegając sumienność, celowość, odpowiednie użycie czasu oraz umiejętność jak najlepszego wykonywania pracy z jednoczesnym przekazaniem prawdy, że życie poddane takiemu trybowi prowadzi do ustrzeżenia się „sknerstwa, chciwości, zazdrości, nudów, lenistwa oraz hołdowaniu fałszywego piękna”²⁸.

Aby poznać Boga, trzeba poznać siebie – swoje „myśli, słowa, uczynki, uczucia, skłonności”²⁹ – oraz wszczepić w młode pokolenie przekonanie, że „wszystko mogą w tym, który ich umacnia”³⁰.

Innym celem życia nakreślonym przez Jadwigę Zamoyską jest miłowanie Boga. Ten cel osiąga się poprzez dawanie siebie drugiej osobie, a tym samym Bogu. Miłość jest cnotą Boską niezbędną do zbawienia i polega na połączeniu woli ludzkiej z wolą Bożą. Aby kształcić wolę, należy spełniać czyny miłości³¹,

²³ Por. Janina Kostkiewicz, „Humanistyczna pedagogika społeczna jako pogranicze i obszar wspólny z katolicką nauką społeczną. Szkic zagadnienia”. *Polska Myśl Pedagogiczna*, II (2016), 52.

²⁴ *Słownik języka polskiego* (Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, 1998), 221.

²⁵ Antoni Podsiad, *Słownik terminów i pojęć filozoficznych* (Warszawa: PAX, 2000), kol. 125–126.

²⁶ Jadwiga Zamoyska, *O wychowaniu* (Lublin: Fundacja Servire Veritati Instytut Edukacji Narodowej, 2002), 27–38.

²⁷ Tamże, 27–28.

²⁸ Tamże, 29.

²⁹ Tamże, 30.

³⁰ Tamże.

³¹ Tamże.

miłość bowiem „jak ogień oczyszcza, próbuje, przenika, przeistacza, zniewala, zespała”³².

W powyższe cele wpisuje się służba Bogu. Tak jak miłowanie Boga poprzedzone jest poznaniem Boga, tak i służenie Bogu poprzedzone jest miłością. Człowiek ma znać i miłować Boga, czyli znać prawdę, sprawiedliwość, miłosierdzie oraz inne doskonałości, które z Niego wypływają³³.

Program nakreślony przez Jadwigę Zamoyską, choć powstał w określonym momencie dziejowym, opierał się na wartościach ponadczasowych. Wymagał stałego uczenia się, rozwoju intelektualnego, świadectwa wychowawcy, miłości potwierdzonej czynami.

Zasady wychowania

Ktoś, kto postępuje na drodze życia chrześcijańskiego, unika grzechów czy nieuporządkowanych skłonności, stara się dopełnić duchowej odnowy przez ćwiczenie się w cnotach nadprzyrodzonych. Cnoty te, wlane przez Boga, działają na zasadzie wolnego aktu woli ludzkiej, wspieranej łaską, a dzięki ćwiczeniom pomnażają swoją skuteczność³⁴. Są one dynamicznymi zasadami prowadzącymi do wzrostu i ekspansji, a ich zadaniem jest przepajanie życia człowieka życiem Bożym³⁵.

W nauczaniu Jadwigi Zamoyskiej niezbędnym warunkiem osiągnięcia celu życia przez człowieka jest wiara. Z niej wynikają zasady wychowania³⁶. Wiara „jest cnotą nadprzyrodzoną, z pomocą której przyjmujemy jako nieomylnie prawdy wszystko to, co Bóg objawił, a Kościół do wierzenia podaje”³⁷. Bóg wyposażył człowieka w skłonność do wiary, to jednak nie wystarcza. Aby ustrzec się pychy, człowiek powinien podążać przez życie, wzbogacając się i doskonaląc dwa środki: naukę i pokorę³⁸.

Wiara nie polega na uczuciach, ale uwidacznia się przez myśli, słowa i czyny. Interpretując Skład Apostolski, Jadwiga daje wskazania rodzicom, aby rozwijali w swoich dzieciach wiarę w Boga, by nadać sens ich życiu. Bogu należy się cześć, miłość, posłuszeństwo, ufność ze względu na szczęście człowieka³⁹. W życiu należy ustrzeżać się „pragnienia rzeczy nadzwyczajnych i wyjątkowych, szczególnie, jeżeli

³² Tamże, 32.

³³ Por. tamże, 34-35.

³⁴ Por. Albino Marchetti, *Zarys teologii życia duchowego* (Kraków: Wydawnictwo BARBARA, 1996), cz. II, 111.

³⁵ Por. tamże.

³⁶ Por. Alina Rynio, Barbara Błasiak, „Myśli Jadwigi Zamoyskiej o wychowaniu”. *Roczniki Nauk Społecznych XIX-XX* (1991-1992), 6.

³⁷ Zamoyska, *O wychowaniu*, 41.

³⁸ Por. tamże.

³⁹ Por. tamże, 44.

te podrywają miłość własną, próżność, upór, niecierpliwość, gorączkowanie się w przeprowadzeniu zamiarów⁴⁰.

Obowiązkiem każdego chrześcijanina jest w taki sposób wyznawać wiarę, aby przynieść chwałę Bogu i dawać o Nim świadectwo szczególnie wśród tych, którzy Go nie znają⁴¹. Wiara obejmuje to wszystko, co Kościół do wierzenia podaje. Należy zatem wpajać dzieciom, by codziennie wyznawały wiarę w Kościół powszechny, bowiem „każdy wierny jest dzieckiem Kościoła Chrystusowego, stąd obowiązek, aby Kościół jako Matkę miłować, Kościoła słuchać, za Kościół się modlić, Kościołowi służyć, dusze mu pozyskać, miłość i wierność względem niego utwierdzać, a tak królestwo Boże na ziemi szerzyć”⁴². Kościół bowiem uczestniczy w każdym momencie życia człowieka, wspiera, pociesza, gani za złe, namaszcza, modli się, dlatego tak istotne jest, aby dziecko od samego początku uczestniczyło w życiu Kościoła⁴³.

Jadwiga zwracała uwagę na poczucie solidarności i odrzucenie egoistycznych zachowań. Wrażliwość na krzywdę drugiego człowieka nakazuje pospieszyć mu z pomocą. Nią należy otoczyć żywych i umarłych. Modlitwa bowiem daje nadzieję, ukojenie, zmniejsza cierpienie, przyspiesza miłosierdzie⁴⁴.

Realizując cel życia chrześcijańskiego, należy pamiętać o przyznaniu się do grzechu i prośzeniu Boga o rozgrzeszenie. Należy jak najwcześniej uwrażliwiać dzieci, aby umiały przyznać się do przewinień, żałowały ich, przeproszały za nie i zadośćuczyniły. Pozwoli to na takie wychowanie dzieci, aby umiały one poskromić pychę, wykształcić zdrowy rozsądek, szanować prawdę, żyć sprawiedliwie, mężnie i odważnie. Należy także wzbudzać w dzieciach żal i pokutę za popełnione grzechu oraz pouczać je o możliwości zadośćuczynienia poprzez naprawę tego, co było złe i zrównoważenie wyrządzonych krzywd⁴⁵.

Jak zauważa Jadwiga Zamoyska, w podręczniku *O wychowaniu* „wychowanie nie ogranicza się do moralnego i umysłowego wykształcenia”⁴⁶. Niezwykle ważne są wskazania dotyczące ciała, które służy człowiekowi. Należy zatem o nie dbać, stwarzać warunki do jego rozwoju, pilnować higieny i porządku wokół siebie⁴⁷, ale także zatroszczyć się o jego zmartwychwstanie.

Za dobre życie należy się nagroda. Przy prawdzie wiary dotyczącej żywota wiecznego Jadwiga Zamoyska zauważa, że życie wieczne będzie dane temu, kto za życia doczesnego dąży do „poznania Boga, a zatem poznania i posiadania światła,

---

⁴⁰ Tamże, 45.

⁴¹ Por. tamże, 50-51.

⁴² Tamże, 84.

⁴³ Por. tamże, 80-84.

⁴⁴ Por. tamże, 86-91.

⁴⁵ Por. tamże, 91-95.

⁴⁶ Tamże, 95.

⁴⁷ Por. tamże, 96-100.

prawdy, piękna, szczęścia, ale na to by je posiadać, trzeba je nade wszystko co ziemskie umiłować i wszystkimi czynami życia ku nim zmierzać⁴⁸. Dlatego jak najwcześniej należy uwrażliwić na to, że każda zmarnowana chwila życia jest oddaleniem od szczęścia wiecznego. W każdej chwili należy tak żyć, by myślą i czynem być w zgodzie z wolą Bożą⁴⁹.

Prawa wychowania

W przekazie Jadwigi Zamoyskiej podstawowe zasady wychowania zostały zawarte w artykułach wiary, a prawa rządzące wychowaniem zamieszczone w przykazaniach⁵⁰.

Aby przestrzegać pierwszego przykazania Bożego należy wierzyć w Boga prawdziwego, wiedzieć o Jego doskonałościach i posiadać czyste serce. Bałwochwalstwem grzeszy ten, „kto poświęca prawdę kłamstwu, sprawiedliwość samolubstwu, wolę Bożą ludzkim zachciankom⁵¹. Już dzieci trzeba uczyć modlitwy, kierowania myśli ku Bogu, naśladowania Maryi i świętych⁵².

Drugie przykazanie: „Nie będziesz brał imienia Pana Boga swego nadaremno” zobowiązuje rodziców do uczenia dzieci, aby przy wymawiania imienia Bożego zachowały skupienie i ciszę⁵³. Grzeszy przeciwko drugiemu przykazaniu ten, kto „szydzi lub słuca szyderstw z rzeczy świętych, [...], z wiary i tego, co się do wiary odnosi, kto lekkomyślnie mówi o sakramentach, o słowie Bożym, o kaznodziejach [...]. Grzeszy się jeszcze [...], jeśli się składa niepotrzebne przysięgi, wzywa Boga na świadka [...], kto ślub uczyniwszy, nie wykonuje tego, co ślubował⁵⁴.

W świętowanie dnia świętego wpisane są pewne zasady. Jego celem jest oddanie czci należnej Bogu, własne uświęcenie, wypoczynek po pracy⁵⁵. Wypoczynek ma przynieść korzyści duchowe, dlatego już dzieci należy uczyć przestrzegania porządku, objaśnić im szczegóły nabożeństwa, gesty i postawy liturgiczne, spędzać z nimi czas, uczyć wypełniania uczynków miłosierdzia⁵⁶.

W czwartym przykazaniu Bożym widnieje nakaz miłości w stosunku do rodziców i przełożonych. Jeżeli rodzice czy przełożeni nakazują rzeczy, które są przeciwne przykazaniom Bożym, obowiązek posłuszeństwa jest nieważny. Rodzice mają być wzorem dla swoich dzieci, a wzajemny szacunek umacnia ich

---

⁴⁸ Tamże, 101.

⁴⁹ Por. tamże, 100-104.

⁵⁰ Por. tamże, 107.

⁵¹ Por. tamże, 111.

⁵² Por. tamże, 111-113.

⁵³ Por. tamże, 114-115.

⁵⁴ Tamże, 115-116.

⁵⁵ Por. tamże, 118.

⁵⁶ Por. tamże, 118-121.

autorytet⁵⁷. Poprzez wspólne podejmowanie pewnych zajęć, rodzice kształtują umysł i serce dziecka⁵⁸.

W piątym przykazaniu: „Nie zabijaj” Jadwiga Zamoyska zwraca uwagę na wszelkie poczynania, które sprawiają krzywdę cielesną i duchową względem siebie lub bliźniego. W związku z tym, grzechem jest nadużywanie własnego zdrowia, przekazywanie dzieciom chorób, które wynikają z zaniedbania, próżności, zabaw, nieroztropności⁵⁹. „Nie zabijaj, a zatem nie poniewieraj, nie kalecz, nie szturchaj, z oka dzieci nie spuszczać⁶⁰. [...] Nie zabijaj [...] samodzielności, przedsiębiorczości, szlachetnych i wzniosłych pragnień”⁶¹.

Interpretując szóste przykazanie, Jadwiga Zamoyska zwraca uwagę na to, że należy chronić dzieci od choroby istotnej dla stanu moralnego i fizycznego. Grzechy wynikające z tego przykazania „stanowią najstraszliwszą dla ludzkości plagę fizyczną, umysłową, duchową, społeczną. Istne to pasożyty czepiające się organizmów słabych, ażeby do reszty wyniszczyć wszelki hart ducha, wszelką bystrość umysłową, wszelką siłę fizyczną w tych, co się im poddają”⁶². Od najwcześniejszych lat należy uczyć je dbałości o porządek i czystość, odpowiedniej zabawy oraz odpowiedzialności i służby⁶³.

W przykazanie siódme wpisuje się nie tylko grzech dotyczący kradzieży, ale także nieposzanowania. Dziecko należy nauczyć, by szanowało rzeczy swoje, kolegów, rodziców, nauczycieli. Korzystanie z rzeczy innych osób bez pozwolenia to czyny podlegające pod to przykazanie. Jadwiga Zamoyska radzi uczyć dzieci, aby nie pożyczaly pieniędzy, chyba że wiedzą, kiedy je oddadzą, a także sumienności, uczciwości i współzawodnictwa⁶⁴.

Przykazanie ósme związane jest z kłamstwem, oszustwem, złośliwym podejrzywaniem, niesprawiedliwym posądzaniem, obmawianiem. Dzieciom trzeba wpajać zamiłowanie do prawdy, mądrości, rozumności, odrzucenia oszczerstwa i obmowy⁶⁵.

Interpretując dziewiąte przykazanie, Jadwiga Zamoyska odnosi się do małżeństwa, które powinno się opierać na szacunku i upodobaniu. Przygotowując dzieci do pełnionych w przyszłości funkcji, należy ustrzec je od „poufności, rubasznosci, przesadnych pieśzczoł”⁶⁶. Matka, która schlebia, ulega, potakuje synowi, naraża go na szukanie w przyszłości towarzystwa kobiet, które będą go obdarzać tym samym, a stronić będzie od takich, które będą stanowcze, poważne czy nawet surowe⁶⁷.

⁵⁷ Por. tamże, 122–124.

⁵⁸ Por. tamże, 126.

⁵⁹ Por. tamże, 135–136.

⁶⁰ Tamże, 139.

⁶¹ Tamże, 140.

⁶² Tamże, 143.

⁶³ Por. tamże, 143–153.

⁶⁴ Por. tamże, 153–156.

⁶⁵ Por. tamże, 157–160.

⁶⁶ Tamże, 167.

⁶⁷ Por. tamże, 167–169.

Dziesiąte przykazanie stoi na straży ochrony ogniska domowego i porządku społecznego. Nakazuje domownikom wzajemną troskę, szacunek wzajemny, wypełnianie obowiązków, udzielanie dobrych rad, towarzyszenie w rozmowach, wysłuchiwanie zmartwień. Dzieci należy uczyć, że to, co czynią, ma służyć własnemu wykształceniu, uświęceniu, dobrobytowi, podnoszeniu poziomu umysłowego, duchowego i materialnego społeczeństwa oraz narodu⁶⁸.

Przeszkody w wychowaniu

W wychowaniu nie wystarczy tylko nakreślenie zasad czy praw. Aby postępować na drodze doskonałości, trzeba usunąć to wszystko, co stanowi przeszkodę dla działania. Takie przeszkody w wychowaniu Jadwiga Zamoyska nazywa grzechami.

Pierwszym z nich jest pycha będąca narzędziem szatana, świata i ciała. Polega na przecenianiu siebie, swoich zdolności, umiejętności czy praw. Ludzie kierujący się pychą nie słuchają innych ludzi, nie chcą podlegać niczyjej władzy, krytykują i sądzą. To, co młody człowiek bez wiedzy i doświadczenia życiowego czerpie z zewnątrz, służy do kształtowania jego wnętrza. Jeśli na swojej drodze doświadcza dobra, znajduje rzeczy mądre, pożyteczne, zacne i ocenia je, to znajduje w nich upodobanie, staje się uczestnikiem tego, co widzi, a dodatkowo uszlachetnia i kształci swoją osobę. Rodzice, którzy krytykują dzieci, obmawiają i ganią, sprawiają, że dziecko uczy się obmowy, podejrzliwości i plotkarstwa. Należy je uczyć prawdy, wzbudzać w nich pokorę, która jest zrozumieniem i uznaniem prawdy, uważaniem, że wszystko, co mamy do użytku, służy nam, a zarazem jest łaską i własnością Bożą⁶⁹. Strzec należy dziecko przed miłością własną, próżnością, samolubstwem⁷⁰.

Inną przeszkodą jest łakomstwo, z którego wywodzi się „nieczułość na nędzę bliźnich, skąpstwo, kłamstwo, krzywoprzysięstwo, kłótnie, procesy, zabójstwa”⁷¹. Dzieci należy uczyć życzliwości, a nie brania, szczególnie łapczywego, aby chętnie dzieliły się tym, co mają, a także nie odbierały tego, co komuś już dały⁷².

Nieczystość to grzech popełniany przez myśli, mowę, uczynki, pożądlivość, a jej skutkami są „niechęć do modlitwy i wszystkiego dobrego, niedbałość w pełnieniu obowiązków, bezwstyd, uwodzenie niewinności, kłamliwe przyrzeczenia i przysięgi, złodziejstwa, ruina zdrowia i szczęścia rodzinnego, nieprzyjaźnie, pojedynki, samobójstwa, świętokradztwa”⁷³.

---

⁶⁸ Por. tamże, 171-174.

⁶⁹ Por. tamże, 197-201.

⁷⁰ Por. tamże, 201-202.

⁷¹ Tamże, 204.

⁷² Por. tamże, 204.

⁷³ Tamże, 207.

W procesie wychowania bardzo niebezpieczna jest zazdrość. Pochodzi ona z pożądliwości ducha, pychy, oczu, chciwości, łakomstwa. Głównym jej powodem jest chęć posiadania lub przodowania. Zazdrość jest „skutkiem cudzej pomyślności i zadowolenia z cudzego niepowodzenia”⁷⁴.

Kolejną przeszkodą jest obżarstwo, które polega na nadmiernym piciu i jedzeniu nie w porę lub zbyt chciwie. Jest ono skutkiem złego wychowania, ponieważ małe dziecko nie ma skłonności do objadania się, a jedzenie ponad miarę powoduje wybredność, pożądliwość, obżarstwo⁷⁵.

Trudnym do zwalczenia grzechem jest gniew. Dla Jadwigi Zamoyskiej jest on „gwałtownym unoszeniem się przeciw wszystkiemu, co sprzeciwia się naszej woli”⁷⁶. Aby strzec dzieci od gniewu, rodzice sami powinni umieć nad nim panować. Poskramiając gniew, należy pamiętać nie o sprawcy, ale o postępku, jakiego sprawca dokonał. W kłótni należy przemilczeć pewne zarzuty, zająć myśli czym innym, mało mówić, słuchając tego, co ma do powiedzenia druga strona⁷⁷. By dziecko było mniej drażliwe, należy zapewnić mu dostateczny sen, kąpiele, zabawy, unikać powierzania dzieci osobom krzykliwym, gniewliwym, przeklinającym. Należy uświadomić dzieciom, że gniew nie służy człowiekowi i jest oznaką chorobliwości fizycznej lub moralnej, uwłacza Bogu, samemu sobie, prowadzi do zgorzenia i zatrucia życia innym ludziom⁷⁸.

Na drodze pracy nad sobą bardzo niebezpieczne jest lenistwo. Jest ono upodobaniem sobie spoczynku, próżniactwa. Jadwiga Zamoyska wskazuje na trzy rodzaje lenistwa. Lenistwo duchowe związane z opieszałością w sprawie zbawienia, lenistwo umysłowe, czyli opieszałość w nauce i sprawach potrzebujących namysłu, uwagi i dozoru, oraz lenistwo fizyczne związane z opieszałością w przestrzeganiu porządku, schludności na sobie i wokół siebie, niechęć do pracy ręcznej, do wszelkiego trudu i wysiłku⁷⁹.

Cnoty owocem wychowania

Celem wychowania według Jadwigi Zamoyskiej jest wypracowanie zasad i nawyków, które sprzeciwiają się odchodzeniu od słuchania Boga i służenia Mu, będąc jednocześnie podstawą do wytwarzania cnót. Człowiek, chcąc osiąść cnotę, musi chcieć współpracować z łaską Bożą. W swoich wskazówkach Jadwiga zwraca uwagę na cnoty Boskie: wiarę, nadzieję i miłość oraz cnoty główne: roztropność,

---

⁷⁴ Tamże, 209.

⁷⁵ Por. tamże, 213–216.

⁷⁶ Tamże, 218.

⁷⁷ Por. tamże, 219–220.

⁷⁸ Por. tamże, 222.

⁷⁹ Por. tamże, 224.

sprawiedliwość, wstrzemięźliwość i męstwo, będące podstawą stosunków rodzinnych, społecznych i międzynarodowych⁸⁰.

Wiara daje światło do poznania prawdy, ukazuje człowieka jako istotę pochodzącą od Boga i od Niego zależną oraz wskazuje właściwy cel jego życia doczesny i wieczny. Nadzieja daje pewność, że Chrystus zgładził nasze grzechy, śmierć zwyciężył i niebo otworzył. Miłość natomiast końca nie zazna, a na ziemi da się do pracy⁸¹.

W nauczaniu Jadwigi Zamoyskiej odnajdujemy teksty mówiące o cnotach moralnych, które porządkują działalność człowieka zgodnie z rozumem oświeconym wiarą. Do takich cnót znaczących dla wychowania Zamoyska zalicza roztropność, która polega na wyborze odpowiednich i godziwych środków do osiągnięcia zamierzonego celu, a także na przewidywaniu zagrożeń stojących na drodze do celu⁸². Przed rodzicami stawia obowiązek nauczania dzieci roztropnego kierowania sobą, roztropnego używania czasu i wolności, roztropnego zawierania znajomości⁸³.

Człowiek jako istota społeczna żyje wśród innych, komunikuje się i współpracuje z nimi. Sprawiedliwość zatem jest podstawą wzajemnych stosunków międzyludzkich w taki sposób, że szanując prawa jednostek, przyczynia się do dobra wspólnego. Jadwiga Zamoyska sprawiedliwymi nazywa tych, którzy wypełniają obowiązki względem Boga, bliźnich i siebie samych, oddając każdemu to, co się mu należy. Służy ona zarówno do oceniania każdej sprawy w zestawieniu z innymi sprawami, czynnościami i okolicznościami, jak również do oceniania, czy można się jej podjąć ze względu na cudze prawa, własne obowiązki i środki, którymi się rozporządza⁸⁴. Ze wszystkich cnót moralnych jest „najrzadszą i najtrudniejszą, i to nie tyle z powodu złej woli, jak ze złego pojmowania rzeczy. Dla rozeznania, co jest sprawiedliwe, a co nie, rozważyć należy, czy rzecz się zgadza z wolą Bożą, wyrażoną przez przykazania, obowiązki stanu, okoliczności, w jakich się ktoś znajduje, środki, jakimi rozporządza”⁸⁵.

Wstrzemięźliwość jest tą cnotą moralną, która poskramia w człowieku nadmierne pragnienie zmysłowej przyjemności. Dla Jadwigi Zamoyskiej oznacza zatem powstrzymywanie się od nadmiernego używania, czyli używania rzeczy tyle, ile jest to potrzebne. Ta cnota uczy panowania nad rozumem i wolą, zmysłami i myślami. Potrzebna jest w jedzeniu i picciu, mowie, zabawach i pracy⁸⁶.

Życie człowieka nacechowane jest wieloma trudnościami. Męstwo skłania go, aby bez lęku mógł stawić czoła trudnościami, jakie napotyka na swojej drodze. Ta cnota moralna według Zamoyskiej jest przezwyciężaniem trudności w wykonywaniu

---

⁸⁰ Por. tamże, 261-262.

⁸¹ Por. tamże, 264-265.

⁸² Por. tamże, 266-267.

⁸³ Por. tamże, 268-270.

⁸⁴ Por. tamże, 270-274.

⁸⁵ Tamże, 271.

⁸⁶ Por. tamże, 274-277.

obowiązków i wytrwałym znoszeniu trudności życia. Jest tą cnotą, która nie tylko wpisuje się w walki czy niebezpieczeństwa, ale staje w obronie prawdy, wiary, sprawiedliwości, zasad i przekonań⁸⁷.

Niezwykle ważne w naśladowaniu Jezusa są ewangeliczne błogosławieństwa: ubóstwo duchowe, cichość, pocieszanie tych, którzy płaczą, pragnienie sprawiedliwości, miłosierdzie, czyste serce, czynienie pokoju, znoszenie cierpień ze względu na sprawiedliwość.

Praca nad ubóstwem duchowym dotyczy oddalenia egoizmu, samolubstwa, miłości własnej, zarozumiałości i wyniosłości⁸⁸.

Inną doskonałością jest cichość. Jadwiga Zamoyska rozumie ją jako „nie tylko panowanie nad głosem, nad ruchami, jest to doskonale ujarzmienie siebie, które zwykle zabezpiecza wpływ na podwładnych, szacunek przełożonych, skuteczność w pracy i skupienie potrzebne do działania Bożego w duszy”⁸⁹. Zachowanie ciszy zewnętrznej wprawia w rozwój kształtowanie się ciszy wewnętrznej. Wewnętrzna cichość polega na wewnętrznym panowaniu nad sobą⁹⁰.

Kolejnym błogosławieństwem, a tym samym doskonałością, jest pocieszanie płaczących. Jadwiga Zamoyska rozróżnia w tym miejscu łzy spowodowane rozgrymaszeniem, bujną wyobraźnią, przesadnym rozczuleniem i zazdrością od łez, które są powodem obrazy Bożej, grzechów cudzych i własnych, nieroztropności, śmierci osób ukochanych, krzywdy, szkalowania, zdrady, której się padło ofiarą⁹¹.

Pragnienie sprawiedliwości powinno być poprzedzone pragnieniem chwały Bożej. Dlatego należy w sumieniu rozważyć, czy to, czego się pragnie, jest zgodne ze sprawiedliwością, warte pożądania i zasługuje na spełnienie obietnicy Chrystusa⁹².

Ucząc o miłosierdziu, Jadwiga nakazuje praktykować miłosierdzie, ponieważ dawanie miłości sprawia człowiekowi radość.

Osoby z czystym sercem są wolne od pragnień, dążeń, myśli, uczuć, które są sprzeczne z duchem Bożym.

Czynienie pokoju musi być zgodne z zamysłem Bożym. Przede wszystkim jest to „pokój wewnętrzny, utrzymuje się w duszy mimo zewnętrznych okoliczności, mimo zawodów, niepowodzenia, prześladowania, a nawet męczeństwa”⁹³. Wymaga on zrezygnowania z wygód, spoczynku czy swobody, a czynić go można poprzez uszanowanie doskonałości Bożych⁹⁴.

Inną doskonałością jest cierpienie ze względu na prześladowania.

---

⁸⁷ Por. tamże, 278–280.

⁸⁸ Por. tamże, 281–284.

⁸⁹ Tamże, 285.

⁹⁰ Por. tamże, 285–287.

⁹¹ Por. tamże, 287–289.

⁹² Por. tamże, 289–290.

⁹³ Tamże, 295.

⁹⁴ Por. tamże, 295–298.

Ludzie, którzy są ulegli wobec pychy, lenistwa, pożądlivosti ciała, mają niechęć do osób, które przeszkadzają w zatraceniu się w grzechu, a także nie są w stanie znieść osób kierujących się duchem wiary, dopuszczają się prześladowania, szyderstw i oszczerstw oraz zapominają o tym, że to, co doczesne, jest krótkotrwałe⁹⁵.

Środki wspomagające wychowanie

W omawianym systemie wychowania Jadwigi Zamoyskiej środki wychowania wpływają z zasad i przytoczonych praw. Do środków wspomagających wychowanie Jadwiga Zamoyska zalicza: rozmyślanie, rachunek sumienia, czytanie książek, dobre czyny, umartwienie i pokutę, uczynki miłosierne co do ciała i co do duszy, korzystanie z sakramentów i modlitwę.

Rozmyślanie to pierwszy środek wspomagający wychowanie. Powinno ono dotyczyć Słowa Bożego, które – dając wskazówki i rady – obejmuje praktykę życia. Jest ono pracą „umysłową i duchową; ta praca pogłębia myśli, kształci sąd i sumienie oraz pobudza do naśladowania Chrystusa”⁹⁶. Umiejętność ta przynosi korzyści nie tylko duszy i sercu, ale także wzmacnia charakter i rozwija władze umysłowe⁹⁷.

Praca nad doskonałością życia zakłada poznanie stałych dyspozycji oraz sposoby zachowania się w różnych momentach i sytuacjach życiowych. Wykorzeńnienie wad, uformowanie uczuć wymaga stałego kontrolowania siebie. Środkiem służącym do poznawania siebie i czuwania nad pracą wewnętrzną jest rachunek sumienia. Należy pamiętać, że grzech dotyczy nie tylko tego, co się złego uczyniło, ale także tego, czego się nie uczyniło, a należało uczynić. Za zasadę należy przyjąć, że „zadaniem wychowawcy jest nie tyle walczyć ze złymi skłonnościami ani nawet z wykroczeniami, jakie z nich wynikają, ile zaszczepić i rozwijać cnoty, których się brak okazał. Zajęcie myśli cnotą budzi ochotę zdobycia jej, podnosi i uszlachetnia umysł, a wolę wzmacnia”⁹⁸.

Kolejnym środkiem wspomagającym rozwój umysłowy i duchowy jest czytanie książek, których zadaniem jest poznanie prawdy. Wiedza w nich zawarta powinna być prawdziwa i pożyteczna. Z każdej prawdy wynikają prawa. Każdemu prawu towarzyszą odpowiednie obowiązki. Prawa i obowiązki są podstawą sprawiedliwości. Prawda i sprawiedliwość dają wyrazisty pogląd na rzeczy, rozeznanie między dobrem a złem oraz kształcą sąd, sumienie i wolę⁹⁹.

Znaczące dla praktyki wychowania są dobre czyny. Wierność w wykonywaniu obowiązków jest zwykłą cechą ludzi pokornych, a tymczasem trzeba nauczyć

⁹⁵ Por. tamże, 300.

⁹⁶ Tamże, 303.

⁹⁷ Por. tamże, 309-311.

⁹⁸ Tamże, 311.

⁹⁹ Por. tamże, 314.

dzieci myślenia w kategoriach doniosłości. Chociaż czyn jest mały, to może nabrać znaczenia niezmiernego, zacnego i świętego, jeśli w zacnej i świętej myśli jest spełniony¹⁰⁰.

Środkiem do zwalczania grzechu jest umartwienie i pokuta. Umartwienie wspomaga utrzymanie w cnocie, kierowanie się roztropnością, sprawiedliwością, wstrzeźliwością, mężnym wykonywaniem obowiązków. Pokuta natomiast „oczyszcza, ulepsza [...]. Naprawia błędy przeszłości, [...] daje bezpieczne podwaliny przyszłości”¹⁰¹.

W praktyce wychowawczej bardzo ważne jest spełnianie uczynków miłosierdzia. Już dzieci trzeba uczyć, aby pomagały i służyły innym, cieszyły się tym, co cieszy innych, a ubolewały nad tym, co innym boli. Należy je uczyć dzielenia się z innymi jedzeniem, szanowania gości, wspomagania w niedoli więźniów, odwiedzania chorych i odpowiedniego względem nich zachowania, okazywania szacunku wobec zmarłych i utrzymywania porządku na ich grobach. Uczynki miłosierne względem duszy należy wykonywać przez wywieranie wpływu na rodzeństwo względem ich przewinień, pocieszanie rodziców, nauczycieli, piastunki oraz wszystkich, którzy dzieckiem się zajmują, znoszenie krzywd wyrządzanych przez rodzeństwo, znośnienie kary zadanej przez rodziców czy opiekunów, modlitwę za bliskich, aby dług wdzięczności względem nich spłacić¹⁰².

Ważnymi środkami niezbędnymi do zbawienia są sakramenty, przez które człowiek zyskuje łaskę niewidzialną i uświęcającą. Należy się do nich należycie przygotować, ale też mieć wiedzę o ich skutkach, takich jak: odrodzenie do żywota wiecznego, umocnienie, połączenie z Bogiem w wieczności, szczęście doczesne i wieczne¹⁰³.

Dla życia chrześcijańskiego modlitwa nie jest czymś dodatkowym, lecz podstawowym elementem zapewniającym owocność. Ona pomaga w osiągnięciu „mądrości niezbędnej rodzicom do uwieńczenia wychowania, do rozpoznania zdolności, skłonności, powołania dzieci, do wytknięcia im odpowiedniej dla nich drogi życia, do utrzymywania z nimi stosunków zbawiennych”¹⁰⁴.

Aktualność systemu wychowawczego Jadwigi Zamoyskiej

Troska o właściwe wychowanie człowieka nic nie traci ze swojej aktualności. Wielość koncepcji wychowywania, brak ideałów i konkretnych rozwiązań coraz liczniejszych problemów wychowawczych skłania do poszukiwań – poszukiwań wpisujących się w doświadczenia społeczeństw, ale także przywoływania już

¹⁰⁰ Por. tamże, 317–318.

¹⁰¹ Tamże, 322.

¹⁰² Por. tamże, 323–327.

¹⁰³ Por. tamże, 329–351.

¹⁰⁴ Tamże, 352.

powstałych systemów, często zapomnianych. Takim był ten nakreślony przez Jadwigę Zamoyską, powstały w trudnym okresie dziejowym¹⁰⁵. Cechą charakterystyczną systemu był integralny rozwój człowieka: fizyczny, umysłowy, duchowy, a wykonywana praca służy prawdziwemu rozwojowi osoby oraz postępowi zarówno materialnemu, jak i moralnemu¹⁰⁶.

Podsumowując, należy zaznaczyć, że system wychowania proponowany przez Jadwigę Zamoyską jest ukierunkowany teo- i chrystocentrycznie, humanistycznie, moralnie, a zwłaszcza personalistycznie. Ma to szczególne znaczenie dla poszanowania ludzkiej godności, podmiotowości, integralności i wolności osobowej.

S t r e s z c z e n i e: W prezentowanym artykule została podjęta próba przybliżenia czytelnikowi postaci Jadwigi Zamoyskiej (1831-1923), założycielki Szkoły Domowej Pracy dla Kobiet, autorki systemu pedagogicznego, poliglotki i patriotki zatroskanej o losy ojczyzny. Autorka podjęła się hermeneutycznej interpretacji osiągnięć i dorobku Jadwigi Zamoyskiej w przekonaniu, że przywołane treści osadzone w konkretnej epoce dziejowej wciąż mogą być drogowskazem i nauką dla przyszłych pokoleń oraz jeszcze bardzo wiele zaferować odbiorcy.

S ł o w a k l u c z o w e: wychowanie chrześcijańskie, szkoła dla dziewcząt, cel i zasady wychowania, prawa wychowania, przeszkody w wychowaniu

Bibliografia

- Bątkiewicz, Edyta, Biniś-Szkopek, Magdalena. *Jadwiga Zamoyska z domu rodzinnym i na emigracji*, cz. 1. Kórnik: Wydawnictwo Fundacja Zakłady Kórnickie, 2013.
- Kostkiewicz, Janina, „Humanistyczna pedagogika społeczna jako pogranicze i obszar wspólny z katolicką nauką społeczną. Szkic zagadnienia”. *Polska Myśl Pedagogiczna* II (2016): 51-81.
- Kostkiewicz, Janina, „Philosophy of values as the basis of the directions in the development of educational science in Poland (1918-1939)”. *Studium Educationis* 2 (2020): 11-24.
- Marchetti, Albino. *Zarys teologii życia duchowego*, cz. II. Kraków: Wydawnictwo BARBARA, 1996.
- Podsiad, Antoni. *Słownik terminów i pojęć filozoficznych*. Warszawa: PAX, 2000.
- Rynio, Alina, Błasiak, Barbara. „Myśli Jadwigi Zamoyskiej o wychowaniu”. *Roczniki Nauk Społecznych XIX-XX* (1991-1992): 19-30.
- Słownik języka polskiego*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, 1998.
- Uchwała Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 22 lipca 2022 r. w sprawie ustanowienia roku 2023 Rokiem Jadwigi z Działyńskich Zamoyskiej, Dz. Ust. Poz. 737 z dn. 2 sierpnia 2022; <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WMP20220000737/O/M20220737.pdf> [dostęp: 30.01.2023].
- Woroniecki, Jacek. *Katolicka etyka wychowawcza*, t. 1. Lublin: Wydawnictwo KUL, 1986.
- Zamoyska, Jadwiga. *O miłości Ojczyzny*. Kraków: Wydawnictwo W.L. Anczyc, 1901.
- Zamoyska, Jadwiga. *Wspomnienia*. Londyn: Wydawnictwo R. Świdorski, 1961.

¹⁰⁵ Powstanie listopadowe, Wielka Emigracja, Wiosna Ludów i powstanie wielkopolskie 1848, powstanie styczniowe, czas zaborów, rewolucja 1905 roku, I wojna światowa

¹⁰⁶ Jadwiga Zamoyska, *O pracy* (Lublin: Instytut Edukacji Narodowej, 2001), 127.

Zamoyska, Jadwiga. *O pracy*. Lublin: Instytut Edukacji Narodowej, 2001.

Zamoyska, Jadwiga. *O wychowaniu*. Lublin: Fundacja Servire Veritati Instytut Edukacji Narodowej, 2002.

Zamoyska, Jadwiga. *O miłości Ojczyzny*. Kraków: Wydawnictwo W.L. Anczyc, 1901.

Zamoyska, Jadwiga. *Wspomnienia*. Londyn: Wydawnictwo R. Świdorski, 1961.